
УДК 344.13<https://doi.org/10.34142/23121661.2024.39.07>

orcid. org / 0000-0002-0883-9869

© Коваленко О.О., 2024

О.О. Коваленко**НЕДБАЛЕ СТАВЛЕННЯ ДО ВІЙСЬКОВОЇ
СЛУЖБИ, ВЧИНЕНЕ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ, ЯК КВАЛІФІКУЮЧА
ОЗНАКА КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО
СТ. 425 КК УКРАЇНИ****O. Kovalenko****NEGLIGENT TREATMENT TOWARDS
MILITARY SERVICE COMMITTED UNDER
THE CONDITIONS OF THE STATE
OF MARTIAL AS A QUALIFYING SIGN
OF CRIMINAL OFFENSE PROVIDED FOR
IN ART. 425 OF THE CRIMINAL CODE
OF UKRAINE**

Анотація. Метою статті є характеристика поняття «в умовах воєнного стану» як кваліфікуючої ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 425 КК України. Автор наголошує, що вчинення кримінального правопорушення в умовах дії воєнного стану є кваліфікуючою ознакою складу кримінального правопорушення, передбаченого ст.425 КК України, і має дискусійні питання щодо розуміння як елементу об'єктивної сторони. Автором підкреслюється, що правильне тлумачення і розуміння поняття словосполучення «вчинені в умовах воєнного стану» навіть в умовах відсутності росту кількості кримінальних правопорушень недбалого ставлення до військової служби є вкрай важливим для правильної кваліфікації навіть одиничного випадку чи взагалі їх відсутності, а, відповідно, і визначення покарання, адже важливо, щоб статистика відображала результат правильного застосування норми КК України, не порушуючи ні права військовослужбовця, відносно кваліфікації дій якого б незаконно застосували зазначену кваліфікуючу ознаку, ні права держави, які б постраждали внаслідок непритягнення винуватого до відповідальності за ст.425 КК України внаслідок також неправильної кваліфікації дій останнього. Робиться висновок, що вчинення недбалого ставлення до військової служби в умовах воєнного стану є елементом об'єктивної сторони даного кримінального правопорушення, що виступає його кваліфікуючою ознакою і що, недбале ставлення до військової служби, вчинене в умовах воєнного стану, має кваліфікуватися за

ч. 4 ст.425 КК України. Також автор наголошує, що недбале ставлення до військової служби, вчинене в умовах воєнного стану має тлумачитись виключно у якості часу тривалості режиму воєнного стану, адже сам даний режим і визначає обтяжуючі обставини: ту особливу ситуацію, коли правопорушення, пов'язані із порядком несення військової служби представляють ще більшу суспільну небезпеку, загрожуючи національній безпеці України.

Ключові слова: об'єкт кримінального правопорушення, об'єктивна сторона, військова служба, військова службова особа, воєнний стан, покарання, військові кримінальні правопорушення, військові злочини, кримінальна відповідальність, безпека, недбале ставлення, кваліфікуюча ознака.

Abstract. The purpose of the article is to characterize the concept of "under martial law" as a qualifying feature of the composition of the criminal offense provided for in Part 4 of Art. 425 of the Criminal Code of Ukraine. The author emphasizes that the commission of a criminal offense under the conditions of martial law is a qualifying feature of the composition of the criminal offense provided for in Article 425 of the Criminal Code of Ukraine, and there are debatable issues regarding its understanding as an element of the objective side. The statistics of military criminal offenses are given and it is noted that the number of the latter has almost doubled in 2023. However, negligent attitude to military service is not mentioned among the leaders of military criminal offenses. The author emphasizes that the correct interpretation and understanding of the phrase "committed under martial law" even in the absence of an increase in the number of criminal offenses of negligent attitude to military service is extremely important for the correct qualification of even a single case or their absence at all, and, accordingly, the definition punishment, because it is important that the statistics reflect the result of the correct application of the norms of the Criminal Code of Ukraine, without violating either the rights of the military serviceman, in relation to the qualification of whose actions the specified qualifying feature would be illegally applied, or the rights of the state, which would suffer as a result of the failure to bring the guilty party to justice under Article 425 of the Criminal Code of Ukraine also due to incorrect qualification of the latter's actions. It is concluded that negligent attitude to military service in the conditions of martial law is an element of the objective side of this criminal offense, which acts as its qualifying feature, and that negligent attitude to military service committed in conditions of martial law should be qualified under Part 4 of Art. 425 of the Criminal Code of Ukraine. The author also emphasizes that negligent treatment of military service committed under martial law should be interpreted exclusively as the duration of the martial law regime, because this regime itself determines the aggravating circumstances: that special situation when offenses related to the order of wearing military uniform services represent an even greater public danger, threatening the national security of Ukraine.

Keywords: object of a criminal offense, objective party, military service, military official, martial law, punishment, military criminal offenses, war crimes, criminal liability, security, negligent treatment, qualifying sign.

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія росії проти України зумовила підвищену увагу до проблем правового регулювання національної безпеки, її складової – воєнної безпеки, складів кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби, суб'єктами яких виступають військовослужбовці – представники військових формувань.

Наявність таких причинно-наслідкових зв'язків між переліченими категоріями утворює замкнуте коло, що врешті-решт дозволяє констатувати надзвичайну актуальність для наукових досліджень щодо будь-якої з них у період дії режиму воєнного стану в Україні, зокрема і щодо складу кримінального правопорушення, передбаченого ст.425 Кримінального кодексу України (далі КК України), що регламентує недбале ставлення до військової служби.

Вчинення кримінального правопорушення в умовах дії воєнного стану є кваліфікуючою ознакою складу кримінального правопорушення, передбаченого ст.425 КК України, і має дискусійні питання щодо розуміння як елементу об'єктивної сторони.

Аналіз останніх досліджень. Юридична наука приділяє увагу дослідженням, предметом яких є склад кримінального правопорушення, передбачений ст.425 КК України. Однак, їх не так багато, як хотілося. В основному мова йде про побічне згадування даного складу кримінального правопорушення у межах розгляду військових кримінальних правопорушень. Зокрема це роботи М.І. Карпенка. [1], М.І. Панова, В.І. Касинюка, С.О. Харитонова [2], С.О. Харитонова [3], написані до введення та продовження воєнного стану в Україні.

Відповідно і кваліфікуюча ознака складу кримінального правопорушення, передбачена ч.4 ст.425 КК України – вчинення в умовах воєнного стану – також, не зважаючи на те, що в Україні вже третій рік поспіль триває воєнний стан, розглядалася у переважній більшості в загальних працях, а не в межах складу кримінального правопорушення, передбаченого ст.425 КК України. Зокрема цьому питанню присвячені роботи А.О. Байди, О.А. Склезь [4], А.А. Вознюка [5], О.С. Гаджук (Чорної) [6], К.М. Оробця [7].

Безпосередньо питанню кваліфікуючої ознаки «вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану» щодо ст.425 КК України присвячено статтю М.С. Журавльова «Характеристика «воєнного стану» як кваліфікуючої ознаки, передбаченої ч.4 ст.425 КК України» [8], в якій надано авторське бачення щодо визначення та характеристики даної ознаки.

Однак, питання визначення даної кваліфікуючої ознаки як елементу об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 425 КК України, із констатацією чи мова має йти про час вчинення правопорушення, чи про місце, чи про те і інше разом, залишилось поза увагою науковців. Реалії сьогоденної України, в якій вже вкотре продовжено режим воєнного стану, і в якій, у зв'язку із необхідністю оборони державних кордонів, все більше стає військовослужбовців, вимагають з'ясування цього питання.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою даної статті є характеристика поняття «в умовах воєнного стану» як кваліфікуючої ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 425 КК України.

Виклад основного матеріалу. За даними Офісу Генерального прокурора України «2023 року кількість військових кримінальних правопорушень зросла майже вдвічі. Минулого року їх зафіксували 13,7 тисячі, а за 9 місяців поточного – вже майже 19 тисяч... Найбільш розповсюдженими видами правопорушень серед військових залишаються непокора, дезертирство і самовільне залишення місця служби. Лише за цей рік правоохоронці зафіксували близько 17 тисяч таких випадків. Для порівняння – минулого року їх було близько 10 тисяч» [9].

Як бачимо, недбале ставлення до військової служби не називається серед лідерів військових кримінальних правопорушень. Більше того, статистика кількості засуджених осіб за вчинення кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення) у 2021–2022 рр. саме за ст.425 КК України показувала стабільність у динаміці: 5 засуджених осіб у 2021р. і 5 – у 2022 р. [10]. Відповідно, «дана цифра, враховуючи введений режим воєнного стану та бойову обстановку як можливу кваліфікуючу ознаку зазначеного військового кримінального правопорушення, є невеликою. Однак, ця статистика не є доказом того, що проблеми у застосуванні кримінальної відповідальності за ст.425 КК України не існують» [11].

Дійсно, враховуючи спеціальний суб'єкт даного складу кримінального правопорушення – військових службових осіб, під якими «розуміються військові начальники, а також інші військовослужбовці, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування» [12, ст. 245], вказана статистика з одного боку свідчить про якісний склад вказаних осіб в Україні, їх усвідомлення усієї гостроти ситуації повномасштабної збройної агресії проти України, а отже перспективи здатності якісного виконання своїх обов'язків по захисту держави, дає обнадійливі дані щодо якісного несення служби зазначеними особами. З іншого боку вказана статистика свідчить про відсутність негативного впливу запровадження режиму воєнного стану, як обставини, що має потенціал до збільшення кількості правопорушень (адже запроваджена вона в Україні була саме в результаті повномасштабної збройної агресії проти України, а, як відомо, в кримінології збройне протистояння є одним з основних факторів, які зумовлюють криміногенну обстановку в державі [13, с. 15]), враховуючи збільшення кількості військовослужбовців через мобілізацію.

Про важливість правильної кваліфікації злочинів, вчинених в умовах воєнного стану наголошувалось у науці [4, с. 116]. І дійсно це є важливим для адекватності покарання за вчинені дії. Хочеться сподіватися, що динаміки

росту вказаних кримінальних правопорушень не буде і надалі, однак, правильне тлумачення і розуміння поняття словосполучення «вчинені в умовах воєнного стану» навіть в умовах відсутності росту кількості кримінальних правопорушень недбалого ставлення до військової служби є вкрай важливим для правильної кваліфікації навіть одиничного випадку чи взагалі їх відсутності, адже важливо, щоб статистика відображала результат правильного застосування норми КК України, не порушуючи ні права військовослужбовця, відносно кваліфікації дій якого б незаконно застосували зазначену кваліфікуючу ознаку, ні права держави, які б постраждали внаслідок непрягнення винуватого до відповідальності за ст. 425 КК України внаслідок також неправильної кваліфікації дій останнього.

О.С. Гаджук (Чорна) зазначає, що «ознака «вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій» є усталеним для вітчизняного кримінального законодавства правовим засобом індивідуалізації кримінального покарання під час його призначення. Вона передбачена п. 11 ч. 1 ст. 67 Кодексу як обставина, що обтяжує покарання» [6, с. 67]. Однак, як підкреслюють О. Кравчук, Д. Михайленко, «при застосуванні норм КК при наявності обтяжуючих обставин слід звернути увагу на таке правило. Якщо злочин учинено з обставиною, яка передбачена у конкретній статті КК в якості кваліфікованого складу, то злочин кваліфікується за таким кваліфікованим складом (наприклад, не за першою частиною статті КК, а за другою, третьою або четвертою). Якщо ж така обставина не передбачена в якості кваліфікованого складу, але є обтяжуючою згідно зі статтею 67 КК, злочин кваліфікується за загальним складом (за першою або єдиною частиною конкретної статті КК). Однак, якщо суд визнає особу винною, він ураховує ці обтяжуючі обставини як такі, що обтяжують покарання» [14]. Вчинення недбалого ставлення до військової служби в умовах воєнного стану М.І. Карпенко називає особливо кваліфікуючою обставиною [1, с. 196].

Дефініція воєнного стану міститься в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» і в Законі України «Про оборону України». При чому, і на цьому вже наголошувалось вченими, визначення в цих двох законах різняться [8, с. 71].

Ч. 1 ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» визначає, що «воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній, відсічі збройної агресії та

незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [15].

А ч. 1 ст. 1 Закону України «Про оборону України» дає наступне визначення: «воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпекки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [16].

Не будемо зупинятися на відмінностях у визначенні кола суб'єктів, яким надаються певні повноваження за умови впровадження цього режиму, але погоджуємось із зауваженням М.С. Журавльова, що для правильної каліфікації кримінальних правопорушень потрібно «сформулювати єдиний понятійний апарат» [8, с. 71].

Зупинимось на тому, у якості якого елементу об'єктивної сторони слід трактувати воєнний стан як кваліфікуючу ознаку кримінального правопорушення, передбаченого ч.4 ст.425 КК України: як місце вчинення, як час вчинення чи обстановку вчинення?

О.С. Гаджук (Чорна) пропонує для відповіді на це питання звернутися «до поширеного у вітчизняній теорії кримінального права методу лінгвістичного тлумачення кримінально-правових норм» і зазначає, що «з лінгвістичної точки зору до поняття «в умовах воєнного чи надзвичайного стану» допустимо поставити як питання (де?) – в умовах воєнного стану, так і питання (коли?) – в умовах воєнного стану. Одночасно можлива постановка обох питань свідчить про таку ознаку, як обстановка вчинення злочину, яка певною мірою поєднує місце і час вчинення злочину» [6, с. 71].

І.А. Вартилецька та О.М. Шармар також стверджують, що у складі злочину, передбаченому ч. 1 ст. 111 КК, ознака «в умовах воєнного стану» є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони. І саме часовий період, протягом якого діє особливий правовий режим воєнного стану, визначає час вчинення злочину, а зазначення того факту, що воєнний стан може бути введений на всій території України або в окремих її місцевостях, обмежує місце або обстановку вчинення цього злочину [20, с. 195].

Зазначені позиції видаються дискусійними щодо обмеження цієї обставини місцем вчинення злочину, у чому слід погодитись із А.А. Вознюком,

«оскільки кримінально протиправне діяння може бути вчинене в умовах воєнного чи надзвичайного стану, навіть поза територією, на якій вони введені» [5, с. 312]. І у ситуації кваліфікації недбалого ставлення до військової служби це цілком можливо, адже військові службові особи можуть бути за кордоном, отримуючи певну техніку, вчинивши такі дії, в умовах дії режиму воєнного стану в Україні, але звичайно, цей спеціальний режим буде діяти тільки на оголошеній підконтрольній території України і не може розповсюджуватись на територію іншої держави. То чи правильною буде прив'язка до місця? На мою думку, очевидно, що ні. Ми маємо зосередитись на такій категорії як час вчинення кримінального правопорушення. Видається, вчинення правопорушення в умовах воєнного стану має використовуватись як елемент об'єктивної сторони, як кваліфікуюча ознака недбалого ставлення до військової служби, виключно у якості часу – тобто тих часових меж, коли діє режим воєнного стану – тому що саме він вказує на особливу обстановку вчинення кримінального правопорушення, що і визначає обтяжуючі обставини: ту особливу ситуацію, коли правопорушення, пов'язані із порядком несення військової служби представляють ще більшу суспільну небезпеку, загрожуючи національній безпеці України.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, слід зазначити, що вчинення недбалого ставлення до військової служби в умовах воєнного стану:

1. є елементом об'єктивної сторони даного кримінального правопорушення, що виступає його кваліфікуючою ознакою і має кваліфікуватися за ч. 4 ст. 425 КК України;

2. має тлумачитись виключно у якості часу тривалості режиму воєнного стану, адже сам даний режим і визначає обтяжуючі обставини: ту особливу ситуацію, коли правопорушення, пов'язані із порядком несення військової служби, представляють ще більшу суспільну небезпеку, загрожуючи національній безпеці України.

Недбале ставлення до військової служби ще має багато невирішених теоретико-прикладних проблем у питаннях кваліфікації, а тому є перспективним для майбутніх наукових розвідок.

Література

1. Карпенко М. І. Кримінальна відповідальність за порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): монографія. Київ: КНТ, 2006. 232 с.
2. Панов М. І., Касинюк В. І., Харитонов С. О. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (Військові злочини). Харків: Харків юридичний, 2006. 172 с.
3. Харитонов С. О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України: монографія. Харків: Право, 2018.
4. Байда А.О., Склезь О.А. Основні

проблеми кваліфікації злочинів, вчинених в умовах воєнного стану. Молодий вчений. 2019. №4. – С.112–116. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/2912/2883>.

5. Вознюк А.А. Воєнний та надзвичайний стан як обставини, що впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення або покарання. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. №6. С.308–317. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2022/69.pdf.

6. Гаджук (Чорна) О.С. Про системність кримінального права на прикладі використання законодавчої ознаки «в умовах воєнного чи надзвичайного стану». Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р. / упоряд. та заг. ред.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; Нац. шк. суддів України ; Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права» ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. Харків : Право, 2022. 310 с. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023_2022.pdf.

7. Оробець К.М. Кримінальні правопорушення, вчинені в умовах воєнного стану: суспільна небезпечність та законодавче закріплення. The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph. Riga: “Baltija Publishing”, 2022. С. 1240–1246.

8. Журавльов М.С. Характеристика «воєнного стану» як кваліфікуючої ознаки, передбаченої ч.4 ст.425 КК України. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Право». 2023, Вип. 38. С. 67–75. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/law/article/view/14095/4444>.

9. Хто і чому судить українських військових під час війни. BBC News Ukraine. 5 листопада 2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cw4277yk1leo>.

10. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2022 році. Верховний Суд. С.96. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Stan_Pravosuddya_Criminal_2022.pdf.

11. Коваленко О.О., Плотнікова А.В. Щодо визначення об’єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 425 Кримінального кодексу України (недбале ставлення до військової служби). Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди «Право». 2023, Вип. 38. С.76–82.

12. Кримінальний кодекс України. Верховна Рада України. Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20240101#Text>.

13. Борець Т.О. Фактори, що впливають на формування криміногенної ситуації. Південноукраїнський правничий часопис. 2016. № 3-4. С. 14-16. URL: https://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/3-4_2016.pdf.

14. Воєнний стан як обставина, яка впливає на кваліфікацію злочину та призначення покарання. Право. 12.03.2022. URL: <https://pravo.ua/voiennyi-stan-iak-obstavyna-iak-vplyvaie-na-kvalifikatsiiu-zlochynu-ta-pryznachennia-pokarannia/>.

15. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

16. Про оборону України. Закон України від 06.12.1991р. № 1932-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.

17. Вартилецька І. А., Шармар О. М. Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених в умовах воєнного стану та особливого періоду. Вісник Асоціації кримінального права України. 2021. № 1 (15). С. 191–206.